

заповідника // Могилянські читання 2009 року: Зб. наук. праць. – К.: Фенікс, 2010. – С. 363-369.

SUMMARY

Alina Belilovska

Specialists of the National Kiev-Pechersk Historical and Cultural Reserve to work in close collaboration with museums in Ukraine

The article shows the most interesting examples of the restoration of objects from the museum's collection for during 1990 – 2000s. Specialists of the National Kiev-Pechersk Historical and Cultural Reserve were a professional piece this job.

Keywords: National Kiev-Pechersk Historical and Cultural Reserve, museums of Ukraine, restorations works.

Оксана БЕЛАК

Особливості реставрації ікони «Перенесення мощів Св. Миколая» кінця XVIII – початку XIX ст. з фондів Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника

Описано склад та послідовність реставраційних заходів ікони «Перенесення мощів Св. Миколая» кінця XVIII – початку XIX ст. Особливу увагу приділено процесу укріплення фарбового шару та ґрунту.

Ключові слова: реставрація, зміни стану збереження, укріплення фарбового шару, зображення Святого Миколая.

У 2011 році до реставраційної майстерні творів мистецтва з фондів Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника надійшла ікона «Перенесення мощів Св. Миколая» кінця XVIII – початку XIX ст. За даними інвентарної книги, вона була передана до фондів Заповідника у 1948 році з Державного музею українського образотворчого мистецтва. Раніше не досліджувалася і не публікувалася.

Ікона на час надходження на реставрацію перебувала у надзвичайно поганому стані і потребувала негайного реставраційного втручання. Стан збереження був охарактеризований як аварійний. Живопис ікони виконаний олійними фарбами на суцільній сосновій дошці загального розміру 31х25 см, товщиною 2,5 см. Зі звороту дошка оброблена скобелем

Рис 1. Ікона «Перенесення мощів Св. Миколая» до реставрації

та пофарбована олійною фарбою синьо-сірого кольору. Верхній і нижній торці дошки обпиляні пилкою, від країв видно розколи та розтріскування деревини. Система кріплення – дві врізані наскрізні фігурні шпуги, які міцно тримаються в пазах. Фарбове покриття зворотної сторони та бічних торців подекуди пошкоджене, потерте, зі сколами. Деревина дошки сильно пересушена та запилена.

Особливих руйнацій з численними втратами зазнали фарбовий шар та ґрунт. Порушення зв'язку фарбового шару та ґрунту з основою спричинило численні відшарування та дахоподібні здутини, що призвело до значних втрат. На той момент втрати та відшарування живописного шару становили приблизно 1/3 загальної площі ікони. Ґрунт – крейдяний, тонований, середньої товщини, досить щільний та крихкий, вкритий дрібносітчастим кракелюром вертикального напрямку уздовж волокон деревини по всій площі ікони. Краї ґрунту з фарбовим шаром – сильно підняті й відійшли від дошки основи. Численні шматочки ґрунту, що вже відірвалися, потрапили між дошкою та шаром ґрунту, який ще тримається.

Живописна частина виконана олійними фарбами. Фарбовий шар – нерівномірний. Подекуди у верхній частині ікони зв'язок фарбового шару з ґрунтом порушений, видно дрібні луцнення та відшарування. В центральній частині – пошкодження механічного характеру у вигляді глибоких подряпин до ґрунту та дрібних точкових втрат по всьому живописному полю.

Покривний шар авторського лаку на основі м'яких смол – нерівномірний, дуже потемнілий і пожовтілий, з напливами, у подряпинах.

Поверхня щільно вкрита пилом та брудом з налипанням дрібних часточок осипу ґрунту з ікони.

Всі вище перелічені фактори значно ускладнювали реставраційну роботу над експонатом.

Аналізуючи характер та ступінь руйнації пам'ятки, можна визначити ймовірні причини таких змін. Це – недотримання та порушення нормативних параметрів зберігання експонатів, а саме: порушення температурно-вологісного режиму з різкими добовими коливаннями відносної вологості повітря, сезонними коливаннями з початком та припиненням опалювального сезону.

Після ретельного обстеження пам'ятки було складено програму консерваційно-реставраційних заходів.

У першу чергу було здійснено антисептування. За допомогою м'якого пензля розчином катаміну АБ (0,1%), дистильованої води та спирту було виконано просочення поверхні фарбового шару. Ступінь руйнації, рухомість та крихкість окремих часточок ґрунту вимагали особливої обережності під час виконання цього процесу.

Щоб перейти до наступного етапу – укріплення фарбового шару та ґрунту, були видалені численні шматочки відламаного шару ґрунту, що позасипалися в місцях відшарувань від дошки основи.

Укріплення фарбового шару та ґрунту проводилося в декілька етапів. Укріплювана поверхня була просочена спиртом, через 20 хвилин ця ділянка

Рис 2. Ікона «Перенесення мощів Св. Миколая» в процесі реставрації

була насичена осетровим клеєм 5%-ої концентрації при температурі 40°C. Ця процедура тривала до рівномірного насичення поверхні. Через 20 хвилин була нанесена профілактична заклейка 5%-им осетровим клеєм з антисептиком при температурі 40°C. Через фторопластову плівку способом пригладжування теплою праскою (60°C) вкладені луцення та

відставання фарбового шару з ґрунтом. У деяких місцях, де насичення клеєм виявилось недостатнім для укріплення, було виконано додаткове введення осетрового клею 7%-ої концентрації за допомогою шприца при температурі 40°C. Знову прогріваючи та підсушуючи ці ділянки, здутини поступово притискалися до дошки основи. На всю укріплювану поверхню з прокладанням фільтрувального паперу було покладено вагу.

Далі, зі звороту та на торцях було видалено пилове забруднення. Верхній та нижній торці (обпиляні) просочені воско-скипідарним розчином.

З лицьової сторони після видалення закріплюючої заклейки, в місцях численних втрат фарбового шару та ґрунту був підведений реставраційний ґрунт. Після цього з поверхні живопису були видалені щільні пилові забруднення.

Наступним етапом у роботі було потоншення авторського шару лаку, що значно потемнішав та вкривав поверхню нерівномірно, з напливами. Процес потоншення було розпочато розчином етилового спирту з піненом, подальша довибірка завершена розчином диметилсульфоксиду та дистильованої води у співвідношенні 1:1. В процесі потоншення шару лаку виявлено пізні записи олійними фарбами в місцях потертостей живопису, які були успішно видалені диметилсульфоксидом відкритим способом тампонним методом з подальшою довибіркою очним ланцетом.

Завершальним етапом роботи стало виконання тонувань в місцях втрат авторського живопису: 1) спочатку проміжні акварельні; 2) покриття живопису проміжним шаром лаку; 3) завершальні олійними фарбами, що виконані в тон авторського живопису; 4) покриття живопису закріплюючим тонким шаром лаку.

Реставрація твору тривала протягом року. В результаті описаних, послідовно виконаних реставраційно-консерваційних заходів живопис максимально наблизився до первинного авторського колориту з домінуванням яскравих червоних, зелених та небесно-блакитних тонів. Пам'ятка набула цілісного експозиційного вигляду, забезпечена від подальших руйнацій, за умов дотримання належних умов зберігання.

Сюжетом відреставрованої ікони є подія, пов'язана з перенесенням мощів святого Миколая, одного з найшановніших святих православної церкви.

На іконі прямокутної форми, видовженої по вертикалі, на передньому плані зображено гурт прочан, що слідує процесією від лівого краю ікони праворуч. Четверо з них несуть ковчег з мощами святого Миколая Чудотворця. Попереду йде юнак з хрестом, двоє чоловіків тримають в руках корогви, дівчина – дві довгі свічки, священник – кадильницю. Вирази облич

Рис 3. Ікона «Перенесення мощів Св. Миколая» після реставрації

людей – зосереджені, в них прочитується «народний типаж». Багато уваги художник приділив зображенню природної місцини: невисокі пагорби з поодинокими деревами та архітектурний комплекс, що має конкретні форми споруд з вежами та куполами, на дальньому плані.

Змальована подія походить з історії життя святителя Миколая, який народився у другій половині III ст. в місті Патари (область Лікія в Малій Азії).

Він був єпископом у місті Мири в Лікійї. Ще за життя прославився як покровитель дітей, дівчат на виданні, мореплавців, торговців зерном і пекарів, мандрівників, паломників, купців, ченців, духовенства і школярів.

Через сімсот років після смерті святого Миколая, в XI столітті грецька імперія переживала важкі часи. Турки спустошували її володіння в Малій Азії, знищували міста і села, вбивали їх мешканців і супроводжували свою жорстокість оскверненням храмів, мощів, ікон і книг. Місто Мири і вся Лікійська область були зруйновані. Руїни храму з гробницею Святителя стояли в занепаді і охоронялися лише кількома благочестивими ченцями.

За переказами, в 1087 році одному апулійському священику з міста Барі на півдні Італії у сні явився святий Миколай і наказав перенести його мощі в це місто. Пресвітери й знатні городяни Барі спорядили для цього три кораблі й під виглядом торговців рушили в дорогу, намагаючись випередити венеціанців, які також прагнули перевезти мощі святого Миколая до свого міста. 20 квітня 1087 року пресвітери Лупп і Дрого здійснили літню, після якої молодий барянин Матвій почав діставати мощі Святителя з переповненого миром саркофагу. Загорнувши мощі у верхній одяг, пресвітер Дрого в супроводі барян переніс їх на корабель. Подорож тривала двадцять днів, і 9 травня (22 травня за новим стилем) мощі прибули до Барі й були урочисто перенесені до церкви святого Євстафія (Стефана). Через рік було побудовано церкву в ім'я святителя Миколая, яку освятив папа Урбан II.

На честь цієї події, яка ознаменувалася ще більшим шануванням святого Миколая Чудотворця, православною церквою було встановлено святкування 9 (22) травня.

Ікони з зображенням Святого Миколая надзвичайно популярні в церковному мистецтві. Цей сюжет – перенесення мощів Святителя – традиційно входить до житійних ікон Миколая Чудотворця і надзвичайно рідко зустрічається як самостійний твір, що надає йому особливого художнього та історичного значення. Ймовірно, представлена ікона створена українським майстром кінця XVIII – початку XIX ст. для іконостасу однієї з Миколаївських церков.

SUMMARY

Oksana Belak

The restoration of the Saint Nicolas icon to the past XVIII century from National Kiev-Pechersk Historical and Cultural Reserve

The authors of this article told the story about the restoration of the Saint Nicolas icon from National Kiev-Pechersk Historical and Cultural Reserve. They paid special attention to the process of strengthening of the painting.

Keywords: restoration, strengthening of the painting, images of the figure preservation.